

MÁRIA DOROTTYA FŐHERCEGNŐ KÉT, ISMERETLEN LEVELE WIMMER GOTTLIEB ÁGOSTONHOZ¹

■ Tilcsik György

Az 1791. augusztus 20-án Bécsben született, majd a reformkorban és az 1848/1849. évi polgári forradalom és önvédelmi háború idején Vas vármegyében, illetőleg a magyarországi evangélikus egyház életében kiemelkedően fontos szerepet játszott felsőlövői (német neve: Oberschützen, ma: Oberschützen, Ausztria) lelkész, Wimmer Gottlieb Ágoston (1791–1863) munkásságáról több kötet és sok tanulmány látott már napvilágot, amelyek a fordulatokban és kalandokban bővelkedő életút legtöbbször, de még korántsem minden szakaszát több-kevesebb alaposítással feltárták és bemutatták.

¹Jelen közlemény a szerző egy korábban német nyelven publikált közleményének rövidített, kiegészített és javított változata. Lásd: *Tilcsik György: Drei unbekannte Briefe von Graf István Széchenyi und Erzherzogin Maria Dorothea an Gottlieb August Wimmer im Burgenländischen Landesarchiv*. In: *Fokus Burgenland – Spektrum Landeskunde. Festschrift für Roland Widder*. Hrsg. Jakob Perschy, Karin Sperl. Eisenstadt, 2015. 499–515 p. (Burgenländische Forschungen. Sonderband; 28.) Az eredeti szöveg lerövidítését az indokolta, hogy az a publikáció adatgyűjtése és megjelenése óta elvégzett kutatások eredményei inkább azt valószínűsítik, hogy az abban Széchenyi Istvának tulajdonított levelet vélhetőleg mégsem a gróf, hanem egy más, jelenleg még azonosításra váró személy írta Wimmernek.

Az eddig megjelent publikációkból tudjuk, hogy az újszerű teológiai nézeteket valló és nagyfelkészültségű evangélikus lelkész 1818-tól 3 évtizeden át – leszámítva az 1833 és 1835 közötti 2 esztendő – Felsőlövőn teljesített szolgálatot. E 30 év alatt Wimmer – aki miközben nem csak jól megtanult magyarul, hanem ízig-vérig magyarrá is vált – lelképásztori teendőinek ellátása mellett eminens feladatának tekintette a színvonalas iskolai oktatás és a nevelés feltételeinek megteremtését, amelynek részeként ő alapította meg Felsőlövőn az 1845-ben rendeltetésének átadott, később pedig gimnáziummal és reáliskolával kibővült Evangélikus Tanítóképző Intézetet, és komoly szerepe volt abban, hogy a zömében német ajkúak és túlnyomórészt evangélikusok lakta Felsőlövő község – Magyarországon másodikként – 1840. december 12-én örökváltású szerződést tudott kötni földesurával, Batthyány Gusztáv (1803–1883) gróffal. Jónéhány, elsősorban a fiatalságnak szánt vallási tárgyú munka megjelentetése mellett nagy jelentőséggel bírt a több országot érintő, nagyszabású bibliaterjesztő te-

vékenysége, és ugyancsak számottevő volt földrajztudományi munkássága is.

Életének meghatározó és annak későbbi eseményeit is lényegesen befolyásoló időszaka volt 1848/1849. Wimmer az első független felelős magyar kormány felkérésére két alkalommal, 1848 májusában, majd augusztusában Londonba utazott, hogy kiterjedt személyes kapcsolatokat latba vetve igen fontos diplomáciai megbízásokat teljesítsen, 1848 októberében aktív szerepet vállalt a Vas vármegyei népfelkelés szervezésében és irányításában. Részben emiatt, részben pedig két londoni útja miatt Bécsben Wimmer Kossuth Lajos (1802–1894) egyik igen fontos bizalmasának tartották, és amikor 1848 decemberének végén a császári csapatok Vas vármegye területére léptek, azonnal megindult a keresés az államellenes tevékenységgel és felségárulással vádolt lelkész után, akinek végül rendkívül kalandos módon és nem kis szerencsével sikerült előbb az országból, majd pedig Ausztriából is elmenekülnie. Rövid ideig Svájcban, azt követően Franciaországban tartózkodott, majd a magyar kormány megbízásából 1849 júliusában Berlinbe utazott, mégpedig azzal a feladattal, hogy a porosz királyi udvarhoz fűződő kapcsolatait kihasználva, találkozzon a szintúgy evangélikus vallású IV. Frigyes Vilmos királlyal (1795–1861, ur.: 1840–1861), és elérje, hogy az uralkodó a magyar ügy mellé álljon. Wimmer azonban minden igyekezete ellenére sem tudott sikert elérni, és 1849 szeptemberében távozni kényszerült Berlinből.

Előbb Angliába ment, majd onnan 1849 decemberében New Yorkba utazott, 1850 augusztusában pedig visszatért Európába. Brémában telepedett le, és ott folytatta papi hivatását. Többszöri eredménytelen próbálkozás után 1863-ban, az akkor már betegeskedő

Wimmer engedélyt kapott, hogy Bécsbe utazzon egy esetleges amnesztia megszerzése reményében. Április közepén azonban már nagybetegen érkezett meg szülővárosába, ahol 1863. május 12-én meghalt. 2 nappal később a matzleinsdorfi (ma: Bécs V. kerülete) evangélikus temetőben helyezték örök nyugalomra.²

² Az egykori felsőlövői evangélikus lelkész munkásságáról eddig három összefoglaló, Wimmer egész életét bemutatni kívánó kötet jelent meg:

Kurz, Samuel: Gottlieb August Wimmer weil. evang. Pfarrer A. C. in Oberschützen. Bp., 1895. (továbbiakban: Kurz, 1895.) 77 p.; *Magyar Győző*: Wimmer Gottlieb Ágost, Felsőlövi nagy papja. Bp., 1910. (továbbiakban: Magyar, 1910.) 64 p.; *Zimmermann, Bernhard Hans*: Gottlieb August Wimmer, 1791–1863. Ein Wiener mit länderweiter Wirkung. Wien, 1965. (továbbiakban: Zimmermann, 1965.) 56 p.

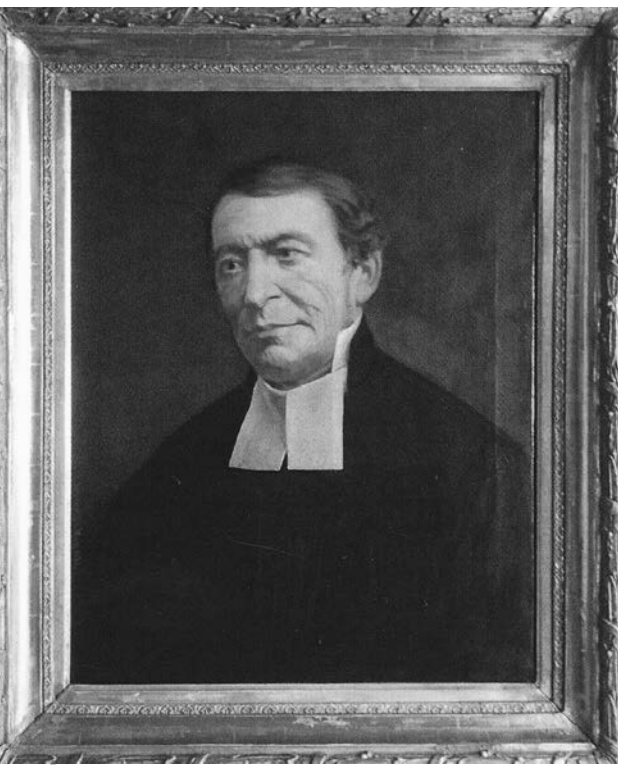
E kötetek mellett életének és tevékenységének egyes szakaszairól az eddig napvilágot látott nagyszámú – és a teljes életrajzokhoz hasonlóan, egymástól erősen eltérő színvonalú – publikációból lásd:

[*Ebenspanger János*]: A felsőlövői á. h. ev. nyilvános tanintézetek (tanítóképezde, gymnasium, reáliskola és nevelőintézet) ötven éves fennállása alkalmából, kiadott 1894/95. évi örömerősítője. Jubel-Programm der öffentlichen ev. Schulanstalten zu Oberschützen (Seminar, Gymnasium, Realschule u. Pensionat) für das Schuljahr 1894/95 und zum 50-jährigen Jubiläum der Schulanstalten. Felsőőr, [1895.] 113 p.; *Ebenspanger, Johannes*: Die 50-jährige Geschichte der evangelischen Schulanstalten zu Oberschützen. Oberwart, 1895. (továbbiakban: *Ebenspanger*, 1895.) 160 p.; *Frauneder, Helmut*: Die Entwicklung der evangelischen Schulanstalten zu Oberschützen von den Anfängen bis zum Ausgleich. In: Österreichische Bildungs- und Schulgeschichte von der Aufklärung bis zum Liberalismus. Red. Gerda Mraz. Eisenstadt, 1974. 149–164. p. (Jahrbuch für österreichische Kulturgeschichte; IV.); *Uő*: Die „Armenlehrseminar“ und Wimmers Pädagogik. In: Symposium Gottlieb August Wimmer und die Länder der Stephanskronen. Oberschützen, 2004. 34–46. p. (Oberschützer Museumsblätter (továbbiakban: OMB.); 1.); *Uő*: Gottlieb August Wimmer (1791–1863) – biographische Übersicht. In: Pfarrer G. A. Wimmer (1791–1863) zum 150. Todestag. Oberschützen, 2014. (továbbiakban: *Wimmer zum 150. Todestag*, 2014.) 3–5. p. (OMB.; 9.);

Gönnér, Rudolf: Gottlieb August Wimmer – Ein burgenländischer Philantrop. = Burgenländische Heimatblätter, (továbbiakban: BHb.), 1964. Heft 4. 171-177. p.; Gross, Werner: Wimmer als Geograph. In: Symposion Gottlieb August Wimmer und die Länder der Stephanskronne. Oberschützen, 2004. (továbbiakban: Gross, 2004.) 47-54. p. (OMB.; 1.); Kainz, Alfred: G. A. Wimmer und der Obstbau, 1. In: Wimmer zum 150. Todestag, 2014. 47-50. p. (OMB.; 9.); Linberger, Stephan: Geschichte der öffentlichen evangelischen Schulanstalten zu Oberschützen von ihrer Gründung bis zum ersten fünfundzwanzigjährigen Jubelfeste. In: Programm zu dem fünfundzwanzigjährigen Jubelfeste der öffentlichen evangelischen Schulanstalten in Oberschützen und zugleich Jahresbericht über das Schuljahr 1869–1870, womit zu dem Jubelfeste am 10. Juli und den öffentlichen Prüfungen am 11. und 12. Juli ergebenst einladet in Namen sämtlicher Lehrer Stephan Linberger Director. Wien, 1870. 1-35. p.; Marosi, Alois: G. A. Wimmer und der Obstbau, 2. In: Wimmer zum 150. Todestag, 2014. 51-59. p. (OMB.; 9.); Probst, Franz: A felsőlövői evangélikus tanintézetek és szerepük a 19. század tankönyvirodalmában. In: A pannon térség iskola- és művelődésügye 1918-ig, különös tekintettel a felsőbb oktatásra. Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpózium „Mogersdorf” 1976. Kőszegen. Szombathely, 1978. 87-100. p.; Uő: Ein Beitrag der Evangelischen Schulanstalten von Oberschützen zur Pädagogik und Schulbuchliteratur des 19. Jahrhunderts. In: Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpózium „Mogersdorf” 1976. Kőszegen. A pannon térség iskola- és művelődésügye 1918-ig, különös tekintettel a felsőbb oktatásra. Szombathely, 1978. 101-116. p.; Reingrabner, Gustav: Gottlieb August Wimmer und das religiöse Schrifttum. In: Wimmer zum 150. Todestag, 2014. 6-46. p. (OMB.; 9.); Simon V. Péter: Wimmer Ágoston 1848-as londoni küldetése. In: A Szombathelyi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 1. Szerk. Orosz Sándor. Szombathely, 1978. 217-226. p.; Tilcsik György: Der Urbarialeibentationsvertrag der Gemeinde Oberschützen. In: BHb., 1987. 4. sz. 145-156. p.; Uő: Kossuth Lajos levele Wimmer Ágoston 1848. évi második londoni küldetéséről. = Vasi Honismereti Közlemények, 1991. 2. sz. 77-83. p.; Uő: Adalékok Wimmer Ágoston 1848. évi tevékenységéhez. In: Előadások Vas megye történetéről. 2. Szerk. Uő. Szombathely, 1993. 185-198. p. (Vas megyei levéltári füzetek; 6.); Uő: Quellen und Angaben zur Tätigkeit von Gottlieb August Wimmer im Herbst 1848. In: Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift Gerald Schlag. Hrsg. Wolfgang Gürtler, Gerhard J. Winkler. Eisenstadt, 2001.

Az igen jelentős egyházi szakírói tevékenységet kifejtő, ugyanakkor kiterjedt levelezést folytató Wimmer szemé-

405-425. p. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland; 105.); Uő: Gottlieb August Wimmer und die ungarische Revolution von 1848/1849. In: Symposion Gottlieb August Wimmer und die Länder der Stephanskronne. Oberschützen, 2004. 17-33. p. (OMB.; 1.); Uő: Adatok a magyar diplomácia 1849 későnyarán tett utolsó erőfeszítéseire. Teleki László 1849. augusztus 16-án, Párizsban kelt levele Gottlieb August Wimmerhez. = Soproni Szemle, 2008. 2. sz. 194-206. p.; Uő: Adatok a Felső-lövői Evangélikus Tanintézetek Elemi Mintaiskolájának 1848 előtti működéséhez. Az iskola 1847 februárjában kiadott tájékoztatója. In: Universitas – Historia. Tanulmányok a 70 éves Szögi László tiszteletére. Szerk. Draskóczy István, Varga Júlia, Zsidi Vilmos. Bp., 2018. 415-437. p. (Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai; 15.); Tepperberg, Christoph: Die Flucht Gottlieb August Wimmers im Winter 1848/49. = BHb., 1982. Heft 1. sz. 13-20. p.; Uő: Auf der Flucht. Das „Itinerar“ Gottlieb August Wimmers, 1848–1863. (továbbiakban: Tepperberg, 2014.) In: Wimmer zum 150. Todestag, 2014. 60-65. p. (OMB.; 9.); Zimmermann, Bernhard Hans: Gottlieb August Wimmer. Ein Bahnbrecher der Bibelverbreitung in Südosteuropa. In: Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und im neuen Österreich, 1937. Hrsg. Karl Völker. Wien – Leipzig, 1937. (továbbiakban: Zimmermann, 1937.) 125-150. p.; Uő: Ludwig Kossuth und Gottlieb August Wimmer. In: Südostdeutsche Forschungen, 1939. 738-747. p.; Uő: Ludwig Kossuth und Gottlieb August Wimmer. In: Südostdeutsche Forschungen, 1939. 738-747. p.; Uő: Gottlieb August Wimmers Reformtätigkeit in der Pfarre Oberschützen. In: Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte der Protestantismus im ehemaligen Österreich, 1940. Hrsg. Paul Dedic. Wien – Leipzig, 1940. (továbbiakban: Zimmermann, 1940.) 159-179. p.; Uő: Gottlieb August Wimmers und diplomatische Wirksamkeit. Beiträge zur ungarischen Revolution und Emigration. In: Mitteilungen des Österreichischen Institut für Geschichtsforschung, 1941. 1-2. Red. Wilhelm Bauer, Otto Brunner. Innsbruck, 1941. (továbbiakban: Zimmermann, 1941.) 147-185. p.; Uő: Gottlieb August Wimmers Wirksamkeit in Bremen. In: Zeitschrift der Gesellschaft für niedersächsische Kirchengeschichte, 1941. Hrsg. Philipp Meyer. Göttingen, 1941. 174-194. p.; Uő: Gottlieb August Wimmer (1791-1863). In: BHb., 1963. Heft 4. 163-178. p.

Wimmer Gottlieb Ágoston (1793–1863)

(Wimmer zum 150. Todestag, 2014. Borító részlete. (OMB.; 9.))

lyes iratainak sorsa nem ismeretes, anynyi azonban biztos, hogy teljes irathagyatékának valószínűleg csupán egy, ám rendkívül értékes része a Burgenlandi Tartományi Levéltár őrizetébe került,³ és feltűnő, hogy az abban fellelhető adatokat az eddigi kutatások csupán részlegesen hasznosították.

Az alábbiakban az említett iratok között megtalálható, két, németnyelvű, Wimmer Ágostonhoz intézett levél szövegének fordítását adjuk közre, mégpedig abban a reményben, hogy a levelek megszületéséhez, valamint a bennük megtalálha-

tó, illetőleg azokhoz kapcsolódó adatok és összefüggések bemutatása hozzájárul az egykori felsőlövői evangélikus lelkész életének és tevékenységének jobb és pontosabb megismeréséhez, miközben természetesen igazolja azt a közhelyszámba menő, de kétségtávol igaz megállapítást, miszerint a levéltárak nagyon sok olyan, még ismeretlen iratot őriznek, amelyekben lévő adatok lényegesen bővíteni és árnyalni tudják korábbi ismereteinket.

E levelek érdekessége és külön értéke, hogy azokat Mária Dorottya főhercegnő (1797–1855), József nádor (1776–1847) harmadik felesége sajátkezűleg írta Wimmernek, és azok egyikében Mária Dorottya Széchenyi Istvánról (1791–1860) is fontos és érdekes információkat közölt a felsőlövői lelkéssel.⁴

Wimmer 1818-ban kezdte meg lelkészi szolgálatát Felsőlovón. A határozott, öntudatos és nagyfelkészültségű evangélikus pap hamar népszerű lett a falu lakossága körében, ám a település előjárói ezt nem nézték jó szemmel. Részből szokimondó habitusa, részben teológiai felfogása és nézetei miatt többször is támadást, majd az 1830-as évek elején pert is indítottak ellene, melynek következtében 1833 októberében távozni kényszerült Felsőlovóról. A Pozsony vármegyében lévő, és a Pozsonytól (német neve: Pressburg, ma: Bratislava, Szlovákia) alig 25-km-re fekvő, szabad királyi városba, Modorba (német neve: Modern, ma: Modra, Szlovákia) költözött, és itt élt 1835 októberéig, amikor is felsőlövői hívei kérésére visszatért a szeretett Vas vármegyei faluba.⁵

³ Burgenländisches Landesarchiv. Nachlässe (Hagyatékok). Nachlass Wimmer (Wimmer-hagyaték) (továbbiakban: BLA NW). E hagyatékban Wimmer személyes iratai, levelezése, több munkájának kézírata stb. mellett megtalálhatók családtagjainak iratai – közöttük a lelkész hozzájuk intézett levelei – is.

⁴ Miután mindkét levél általunk készített fordítását e publikáció végén teljes egészében közöljük, és ott megadjuk azok pontos levéltári jelzetét, az azokból származó adatokra az alábbiakban külön nem hivatkozunk.

⁵ Kurz, 1895. 32–35. p.; Magyar, 1910. 21–22., 24–29. p.; Zimmermann, 1937. 126. p.; Zimmermann, 1940. 169–171. p.; Zimmermann, 1965. 18–19. p.

MÁRIA DOROTTYA
FŐHERCEGNŐ 1841. JÚNIUS
29-ÉN ÉS 1841. AUGUSZTUS
29-ÉN WIMMER GOTTLIEB
ÁGOSTONHOZ ÍRT LEVELEI

A nagy munkabírású Wimmer számára a Modorban töltött 2 esztendő korántsem volt elfecsérelt időszak, és lelkipásztori teendőinek ellátása mellett intenzíven folytatta a már az 1830-as évek elején megkezdett földrajzi munkásságát.⁶ Ugyanakkor miután modori éveit Pozsonyban kisebb-nagyobb szünetekkel, de lényegében folyamatosan ülésezett az 1832/1836. évi országgyűlés, ez nyilvánvalóan számos lehetőséget és alkalmat kínált számára, hogy több, a reformkor magyar politikai elitjéhez tartozó személlyel megismerkedhessen. Ezek egyike József főherceg nádor harmadik felesége, Mária Dorottyia főhercegnő volt. József főherceg, akit 1796-ban választottak Magyarországnádorává, 1819-ben vette nőül az evangélikus vallású württembéri hercegnőt. A Budán élő nádor és neje nyíltan rokonszenvezett az ország polgárosítását célzó magyar törekvésekkel és az azokat megfogalmazó személyekkel, amelyet a bécsi udvar egyáltalán nem nézett jó szemmel. Megismerkedésüket követően a mélyen vallásos Mária

Mária Dorottyia főhercegnő (1797–1855)

Anton Einsle (1801–1871) festménye
(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/02/Archduchess_Maria_Dorothea.jpg)

Dorottyia hamar felfigyelt Wimmerre, és nagy érdeklődést mutatott a lelkész teológiai nézetei és munkássága iránt. Gyorsan kölcsönös rokonszenv alakult ki közöttük, és így azután Wimmer számíthatott a főhercegnő, és az ő révén a nádor segítségére akkor, amikor 1835-ben visszahívták Felsőlvőre, de ahhoz egyházi előjáróinak engedélye is szükséges volt.⁷

⁶ Gross, 2004. 47–48. p.; *Wimmer, Gottlieb August: Die Enthüllung des Erdkreises oder allgemeine Geschichte der geographischen Entdeckungsreisen zu Wasser und zu Lande für alle Stände.* Bd. 1. Allgemeine Geschichte der geographischen Entdeckungen zu Wasser und zu Lande, von den dunkelsten Rückerinnerungen, bis auf unsere Zeit. Wien, 1834. VIII, 408 p.; Bd. 2. Geschichte der geographischen Entdeckungsreisen in Afrika. Wien, 1834. VIII, 510 p.; Bd. 3. Geschichte der geographischen Entdeckungsreisen in Asia. Wien, 1834. VIII, 388 p.; Bd. 4. Geschichte der geographischen Entdeckungsreisen in Amerika. Wien, 1834. VI, 421 p.; Bd. 5. Geschichte der geographischen Entdeckungsreisen im grossen Oceane. Wien, 1834. IV, 328 p.

⁷ *Kertész Botond: Evangélium és szabadság.* Bp., 2005. 157. p.; *Kish, G. Alexander: The Origins of the Baptist Movement Among the Hungarians. A History of the Baptists in the Kingdom of Hungary From 1846 to 1893.* Leiden–Boston, 2012. (továbbiakban: Kish, 2012.) 21. p. (Brill's Series in Church History; 54.); *Oehler, K. Eberhard: Maria Dorothea von Württemberg. Ein Leben für Ungarn.* Metzingen, 2003. (továbbiakban: Oehler, 2003.) 74–75. p.;

Mária Dorottyának számottevő szerepe volt abban, hogy Wimmernek a Londonban székelő Brit és Külföldi Bibliatársasággal már korábban is meglévő kapcsolatai az 1830-as évek végétől mind szorosabbá váltak, aminek révén kiteljesedhetett a felsőlövői lelkész nagyszabású, és sok bel- és külföldi utazással járó bibliaterjesztő tevékenysége. 1840-ben belépett a társaságba, és csakhamar felkérték, hogy legyen a Monarchia országaiban a Brit és Külföldi Bibliatársaság megbízottja.⁸ Wimmer többször is felkereste a főhercegnőt Budán vagy a nádori család nyári birtokán, a Budától alig több, mint 40 km-re nyugatra, a Fejér vármegyében fekvő Alcsúton (ma: Alcsútdoboz),⁹ és tagja lett annak, a Mária Dorotya körül kialakult, lutheránus és református lelkészekből – közéjük tartozott Bauhofer János György (1806–1864), az első budavári evangélikus lelkész, akit e tisztségre Mária Dorotya 1844-ben hívott meg, továbbá Székács József (1809–1876), aki 1836-tól a pesti evangélikus magyar egyház első papja volt, és Török Pál (1808–1883), akit 1839-ben választottak meg a pesti református egyház élére – álló körnek, amely lelki és szellemi társa, egyben támogatója volt a pietista felfogásáról, filantróp gondolkodásmódjáról és nem utolsósorban magyarbarátságáról ismert főhercegnőnek.¹⁰

Itt kell elmondanunk, hogy Mária Dorotya az 1825/1827. évi országgyűlés ideje alatt Pozsonyban ismerkedett meg Széchenyi Istvánnal, és nagyon hamar kölcsönös szimpátia alakult ki közöttük. A főhercegnő férjével egyetemben támogatta a gróf nagyszabású terveit, továbbá több alkalommal is adott Széchenyinek különböző könyveket, amelyek egyes részeit gyakran megvitatták egymással. E találkozások és megbeszélések nyomán a mindkét részről meglévő rokonszenv bizalommal mélyült, melynek következtében Széchenyi sokszor kereste fel Budán Mária Dorottyát, mely találkozók során többször is hosszabb diskurzusokat folytattak.¹¹

Széchenyi István naplójából és egy 1841. június 29-én Deák Ferenchez (1803–1876) írt leveléből tudjuk, hogy a gróf egyrészt az Al-Dunán folyó munkák megtekintésére június 14-én útra kelt József nádor kíséretének tagjaként az előző nap tért vissza Orsováról (ma: Orșova, Románia) Pestre, másrészt pedig azt tervezte, hogy ott csak néhány napig marad, mivel Sopron és Vas vármegyékbe készült, mely körutazás legfontosabb része a Sopron-Vasi Szeder-egylettel kapcsolatos megbeszéléseken és az egyesület alakuló ülésén való részvétele volt.¹²

A gróf a Pestre érkezését követő napon, június 29-én tett látogatást Mária

Payr Sándor: Wimmer Ágoston két levele Mária Dorotya nádorasszonyhoz. = Theológiai Szemle, 1929. 4-6. sz. (továbbiakban: Payr, 1929.) 325. p.; Zimmermann, 1965. 19-20. p.

⁸ Kish, 2012. 22-24. p.; Zimmermann, 1965. 26-30. p.; Wimmer Ágoston bibliakiadó és -terjesztő tevékenységéről lásd: Zimmermann, 1937. 125-150. p.

⁹ Payr, 1929. 325. p.; Zimmermann, 1937. 133. p.

¹⁰ Oehler, 2003. 67-68., 72-74., 80-84., 89. p.; Payr Sándor: Mária Dorotya nádorasszony. Egykorú napló és eredeti levelek tükrében. Bp., 1908. (továbbiakban: Payr, 1908.) 13-26. p.; Mária Dorotya. Az utolsó magyar nádorné élete képekben. Összeáll., elősz. Fa-

biny Tibor. Bp., 1997. (továbbiakban: Fabiny, 1997.) 9-10. p.

¹¹ Fabiny, 1997. 11-12. p.; Oehler, 2003. 61-63., 89. p.; Payr, 1908. 16. p.; Payr Sándor: Széchenyi vallásos lelkülete. Sopron, 1926. 49-55. p.

¹² Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez, 1808-1860. 1. köt. Összeáll. Bárfai Szabó László. Bp., 1943. 382. p.; „Ezt köztünk! Isten áldjal!” Széchenyi István válogatott levelei. Szerk. Kovács Henriett et al. Bp., 2014. 311. p.; Gróf Széchenyi István naplója. 5. köt. Szerk., bev. Vizsota Gyula. Bp., 1937. (továbbiakban: Vizsota, 1937.) 478-482. p. (Gróf Széchenyi István összes munkái; 14.)

Dorottyánál, akitől egy Wimmernek címzett levelet kapott, mégpedig azal a meghagyással, hogy azt ő – már mint Széchenyi – személyesen adja át a felsőlövői lelkésznek.¹³ E levelét Mária Dorottya annak deklarálásával kezdte, hogy azt a nála tartózkodó Széchenyi István kérésre írta Wimmernek: „Széchenyi gróf megkért, hogy küldjek vele Önnek néhány sort.” Feltűnő, hogy a gróf e napról készült naplóbejegyzése szerint azonban a levél megszületése nem egészen így történt: „2 óra a fl[ő]h[erceg]nőnél. Ő egy Wimmernek szóló levelet ad át nekem.”¹⁴ Ugyancsak ellentmond a főhercegnő előbbi kijelentésének, hogy a levél jelentős, sőt túlnyomó része Széchenyi Istvánról szól.

A gróf ekkor életének egyik nagyon zaklatott időszakát élte. 1841. január 2-től ugyanis Kossuth Lajos szerkesztésében egy új lap, a Pesti Hírlap látott napvilágot, amely gondolati, tartalmi, stílusbeli és formai tekintetben is alapvető változásokat hozott az addig megjelent magyarországi újságokhoz és lapokhoz képest. Széchenyi – aki már korábban meglátta és felfedezte Kossuthban az „igazi” politikai ellenfelet – a kezdetektől határozott és heves ellenszenvvel fogadta a lapot, az abban publikált gondolatokat, valamint javasolt módszereket, és a liberális ellenzék több meghatározó személyisége, így Deák Ferenc, Eötvös József (1813–1871) és Batthyány Lajos (1807–1849) kérése és figyelmeztetése ellenére is úgy döntött, hogy egy hosszabb röpiratot készít Kossuth és a Pesti Hírlap ellen. 1841 februárjában kezdett az íráshoz, és munkája végül könyvvé terebélyesedett, amely 1841. június 23-án „Kelet népe”

címmel látott napvilágot.¹⁵ Itt és most nem vállalkozhatunk a Kossuth és Széchenyi közötti vita akárcsak vázlatos ismertetésére,¹⁶ csupán felhívjuk a figyelmet arra, hogy Széchenyi munkája csak néhány nappal a főhercegnő és a gróf találkozója, illetőleg Mária Dorottya Wimmerhez intézett levelének keletkezése előtt hagyta el a nyomdát, mely időszakban a gróf gondolatai nyilvánvalóan a „Kelet népe” fogadtatása körül jártak. Erre utal a naplójába 1841. június 28-án tett azon bejegyzés is, miszerint a könyv megjelenése után hamar nagyon kelendőnek bizonyult.¹⁷

E néhány tény előrebocsátása azért is szükséges volt, mert azok nélkül nehezen vagy egyáltalán nem volna pontosan érthető sem Mária Dorottya levelének tartalma, sem pedig annak zaklatott hangvétele, amelyek ugyancsak arra mutatnak, hogy a főhercegnő saját elhatározásából, és nem pedig Széchenyi biztatására írta e levelet. A Mária Dorottya és Széchenyi István közötti, és utóbbi fennidézett naplóbejegyzése szerint 2 óra időtartamú megbeszélésen a gróf és Kossuth közötti jelentős nézetkülönbségekről, illetőleg a „Kelet né-

¹⁵ Lackó Mihály: Széchenyi és Kossuth vitája. Bp., 1977. 303 p. (Magyar História); Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Bp., 1977. 48–54. p.; Varga János: Keresztútban a Pesti Hírlap. Az ellenzéki és a közélet liberalizmus elválása 1841–42-ben. Bp., 1983. 161 p.

¹⁶ A vitára az előző jegyzetben hivatkozott munkákon kívül még lásd: A Kelet Népe. Szerk., bev. Ferenczi Zoltán. Bp., 1925. 684 p. (Gróf Széchenyi István összes munkái; 5.); Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. 1–2. köt. Szerk., bev. Viszota Gyula. Bp., 1927–1930. 846, CDLX, 1211 p. (Gróf Széchenyi István összes munkái; 6.); Szabad György: Deák Ferenc és a reformkori Kossuth–Széchenyi vita In: Tanulmányok Deák Ferencről. Szerk. Degré Alajos. Zalaegerszeg, 1976. 247–277. p. (Zalai Gyűjtemény; 5.)

¹⁷ Viszota, 1937. 482. p.

¹³ Viszota, 1937. 482. p. A naplóból származó idézetek a szerző saját fordításai.

¹⁴ Viszota, 1937. 482. p.

pé”-ben megfogalmazott gondolatokról eshetett elsősorban szó. Mária Dorottya – aki, mint említettük, támogatta Széchenyi nagyszabású terveit – a levélben azokat önmagukban is hasznosaknak nevezte, bár megjegyezte, hogy megvalósításuk sok időt igényel. A főhercegnő úgy ítélte meg, hogy a gróf – és itt a „Kelet népe”-re is gondolhatott – az igazságot keresi, és arra kérte Wimmert, hogy álljon mellé és támogassa őt, amelyhez az Úrtól a grófort felrázni, apátiájából kimozdítani képes erőt kért a felsőlövői lelkész számára. Mária Dorottya pontosan és precízen jellemezte Széchenyit, amikor azt írta, hogy szinte állandó kétségektől és bizonytalanságoktól szenved az általa megfogalmazott társadalmi és gazdasági helyzetkép, valamint az annak megváltoztatására tett javaslatok és módszerek helyességét illetően. Mária Dorottya azt is jól látta és tudta, hogy a gróf folyamatos, olykor önmarcangoló kételkedése közepette nem talált megfelelő szellemi partnert, akivel mindezekről érdemben beszélgetni és vitatkozni tudott volna. A főhercegnő egyrészt közölte Wimmerrel, hogy a gróf a nála évente egy-két alkalommal tett látogatása során mindig ezekről, az őt kínzó súlyos kételyekről beszél, másrészt lényegében felszólította a lelkészt, hogy legyen lelki és szellemi támasza a grófnak ezek leküzdésében, és miután beszélgetésük során Széchenyi hozta szóba Wimmer személyét, Mária Dorottya úgy vélte és azt remélte, hogy méltó intellektuális társává tud lenni a grófnak abban, hogy az úrrá legyen önnön fájdalmas gyötrelmein és kínzó kétségein, illetőleg, hogy a várt segítség elfogadását Széchenyi valóban komolyan gondolja. Mária Dorottya mindezekhez sok spirituális bölcseséget kívánt a lelkésznek.

A levél ezt követő részében Mária Dorottya két, minden valószínűség szerint általa korábban Wimmertől kért könyvre kérdezett rá, amelyek egyikét már megkapta és azt meg is kívánta tartani, másikat pedig még várta, mivel az még nem érkezett meg hozzá: „*Megtarthatom a »Neff« példányát? Mikor érkeznek Richter házi bibliái?*” Közülük az első Felix Neff (1798–1829), svájci evangélikus misszionárius „*Unterredungen mit Kindern über Sünde und Erlösung*” címmel, 1838-ban Hamburgban megjelent munkája,¹⁸ de az is lehet, hogy annak 1841-ben Kőszegen, a Reichard nyomdában napvilágot látott magyar nyelvű változata,¹⁹ a második pedig Johann Heinrich Richter (1799–1847) német evangélikus teológus, tanár és misszionárius „*Erklärte Haus-Bibel, oder Auslegung der ganzen heiligen Schrift Alten und Neuen Testaments*” című, hatkötetes, 1834 és 1840 között, Barmenben (ma: Wuppertal, Németország), Bochumban és Schwelmben kiadott nagyszabású műve volt.²⁰

¹⁸ *Neff, Felix: Unterredungen mit Kindern über Sünde und Erlösung. Hamburg, 1838. 143 p.*

¹⁹ *Neff, Felix: Beszélgetések bűnről és megváltásról. Kőszeg, 1841. 68 p.*

Megjegyezzük, hogy a könyv magyar nyelvű változatának címe – miután abból valamilyen okból kimaradt a „gyermekkel” szó – nem teljesen azonos az eredeti kötet címével. Ugyancsak felhívjuk a figyelmet, hogy Neff munkája 1844-ben Kőszegen, szintúgy a Reichard nyomdában – az eredeti címmel – német nyelven is megjelent. Lásd: *Neff, Felix: Unterredungen mit Kindern über Sünde und Erlösung. Kőszeg, 1844. 90 p.*

²⁰ *Richter, Johann Heinrich: Erklärte Haus-Bibel oder Auslegung der ganzen heiligen Schrift alten und neuen Testaments. Bd. 1. Barmen-Schwelm, 1834. 908 p.; 2. Verm. und verb. Aufl. (Böv. és jav. kiad.) Barmen-Schwelm, 1836. 944, 64 p.; Bd. 2. Barmen-Schwelm, 1835. 954 p.; Bd. 3. Barmen-Schwelm, 1836. 783 p.; Bd. 4. Barmen-Schwelm, 1836. 1170 p.; Bd. 5. Barmen-Bochum-Schwelm, 1839. 966 p.; Bd. 6. Barmen-Bochum-Schwelm, 1840. 1152 p.; Richter teológiai és misszionáriusi munkásságáról lásd: Deutsche Biographische Enzyklopädie der*

E két munka és az a tény, hogy azokkal a főhercegnő könyvtárát kívánta gyarapítani, egyértelműen jelzi, hogy Mária Dorottya amellet, hogy figyelemmel kísérte az Európa-szerte megjelenő egyetemes lutheránus szakirodalmat, abból a maga számára valamilyen okból különösen fontos darabokat igyekezett is – ezáltal bizalmasa, Wimmer Gottlieb Ágoston révén és segítségével – beszerezni.

Az e szakaszt követő mondat a késői olvasó számára a levél talán legmeglepőbb része, hiszen ebben Mária Dorottya arra szólította fel Wimmert, hogy tépje szét, azaz semmisítse meg a levelet, mivel az egy nevet – ami Széchenyi Istváné volt – tartalmaz. Az óvatosság és az attól való félelem, hogy a Wimmernek küldött levél illetéktelen kezekbe kerülhet, nem volt véletlen, hiszen József nádort és feleségét is éberen figyelte a bécsi udvar titkosrendőrsége.²¹ Az már egy másik kérdés, hogy szerencsére a felsőlövői lelkész nem fogadta meg a tanácsot, és nem semmisítette meg a levelet.

Mária Dorottya levelének befejező részében ismét csak Széchenyit hozta szóba, és aláírásként használt monogramja előtt a grófról a következő óhajtását vetette papírra: „*Ó, mire lenne ő képes, ha egy szellem lenne!*” A „post scriptum”-ban pedig a gróf és Wimmer azonos gondolkodás- és látásmódjára utalva, közölte a lelkésszel, hogy Széchenyi kedveli Angliát, ő – mármint Mária Dorottya – pedig elmondta neki, hogy Wimmer is hasonlóképpen érez, majd pedig zárásaként megjegyezte, hogy a gróf nagyon sok információval rendelkezik róla: „*Ő sokat tudott Önről!*”

Theologie und der Kirchen. Bd. 2. Hrsg. Bernd Moeller, Bruno Jahn. München, 2005. 1119. p.

²¹ Soós István: József főherceg-nádor titkos rendőri megfigyelése, 1805–1812. In: Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a titkos hírszerzés és adatgyűjtés világából, 1785–2011. Szerk. Csóka Ferenc. Bp., 2012. 11–30. p.; Zimmermann, 1941. 171. p.

E levél „utóéletéhez” szorosan hozzátartozik, hogy azt Széchenyi az előbb már említett, Sopron és Vas vármegyékben tett utazásakor magával vitte. Ennek során 1841. július 21-én Pinkafőről (német neve: Pinkafeld, ma: Pinkafeld, Ausztria) érkezett Tarcsára (német neve: Tatzmannsdorf, ma: Bad Tatzmannsdorf, Ausztria), és ott több, mint 3 héttel Mária Dorottya levelének kelte után adta azt át Felsőlövő bírájának, hogy továbbítsa Wimmerhez. E napról többek között a következőket jegyezte fel a gróf naplójába: „*21-én Tarcsára a pinkafői plébánossal.²² Intoleráns Wimmerrel. Tarcsán. Polster felsőlövői bíró²³ – átadom neki a [f]ő[er]cegnő] W[immer]nek írt levelét.²⁴*” Nem tudjuk, hogy Széchenyi nem szándékozott vagy esetleg a lelkész távolléte miatt nem tudott vele személyesen találkozni, és ezért választotta vagy kényszerült választani a levél címzetthez történő eljuttatásnak ezt a közvetett módját.

Sajnos, az sem ismeretes, hogy Wimmer végül mikor vehette kézbe a levelet, de tény, hogy nem fogadta meg Mária Dorottya figyelmeztetését, és elolvasása után nem tépte szét azt. Ugyancsak nincs biztos adatunk arról, hogy válaszolt-e, és ha igen, akkor mit és mikor. Ugyanakkor a főhercegnő alább közreadott második levele alapján gyanítható, hogy a válaszlevélben vagy egy, azt követően külön ebből a célból küldött másik levélben, esetleg

²² Széchenyi naplójában név nélkül említett „Pfarrer von Pinkafeld” Veinhofer József (1778–1859) katolikus plébános volt. Payr, 1929. 326., 330. p.; Schematismus venerabilis cleri dioecesis Sabariensis pro anno MDCCCXLVI. Sabaria, 1846. 7., 41., 44. p.; A szombathelyi egyházmegye története. 3. köt. Történelmi névtár. Összeáll. Géfin Gyula. Szombathely, 1935. 447–448. p.

²³ A felsőlövői bíró teljes neve Polster György János volt. Ebenspanger. 1895. 8. p.

²⁴ Viszota, 1937. 488. p.

más módon, de arról tájékoztatta Mária Dorottyát, hogy 1841 augusztusának végén Pestre utazik, és eltölt ott néhány napot.

A főhercegnő ezért 1841. augusztus 29-én Alcsútról egy rövid levelet írt a felsőlövői lelkésznek, amely lényegében nem más, mint egy személyes találkozóra szóló invitáció. Mária Dorottya ennek elején utalt arra, hogy miután tudomása van Wimmer közeljövőben várható, Pesten történő tartózkodásáról, arra kérte a lelkészt, hogy ígéretének megfelelően, keresse fel őt. A főhercegnő közölte, hogy szeptember 1-én nagyjából délig lesz Budán elérhető, és kérte Wimmer-t, hogy amennyiben a délelőtt alkalmas lenne számára, akkor látogassa meg őt, és egyúttal jelezte, hogy szeptember 1-én reggel 8 órakor érkezik meg Budára. Ezután egyrészt megjegyezte, hogy nagyon örül, hogy Wimmer személyében egy olyan emberrel találkozhat, akinek erős a hite, másrészt ehhez némi keserűséggel a következőket fűzte hozzá: „Ó, ezt teszi a szükség! Naponta este együtt imádkozom összes asszonyommal.”

A levél érdekessége, hogy azt Mária Dorottya, jóllehet természetesen Wimmer Gottlieb Ágostonnak címezte, de Würtzler Vilmoshoz (1807–1890), a pesti „Városi Gyógyszertár a Szentháromságához” – német nevén „Stadtapotheke zur heiligen Dreifaltigkeit” – tulajdonosához küldette el, akitől azt a felsőlövői lelkész átvette. Minden valószínűség szerint a főhercegnő 1841 augusztusa előtt is küldött már levelet e pesti patikába a felsőlövői lelkésznek, amiből következik, hogy ez, a Mária Dorottya és Wimmer közötti levelezési út ekkor már „bejártott”-nak számított. Az pedig biztosnak mondható, hogy a szintén evangélikus vallású Würtzler egyikük vagy mindkettőjük bizalmasa volt.

Sajnos nem tudjuk, hogy Wimmer mikor vette át e levelet, és azt sem, hogy találkozott-e 1841. szeptember 1-én a főhercegnővel, annyi azonban bizonyos, hogy kapcsolatuk továbbra is szoros és bensőséges maradt, ami minden bizonynyal jelentős mértékben játszott közre abban, hogy Mária Dorottya 1842-ben jelentős összegű adománnyal járult hozzá a lelkész egyik legfontosabb alkotását és egyben szívügyét jelentő evangélikus tanintézet 1845-ben történt felállításához.²⁵

Mindkettőjük életében gyökeres változást hoztak az 1840-es évek utolsó harmadában lejátszódott események. A Mária Dorottyát ugyanis férje 1847. január 13-án bekövetkezett halála után nem sokkal Bécsbe száműzték, ami azt jelentette, hogy távoznia kellett szeretett országából, Wimmer pedig 1848 decemberének végén – miután 1848-ban kifejtett tevékenysége miatt ellene a bécsi udvar hajtóvadászatot indított – szintén elhagyni kényszerült Magyarországot. Mária Dorottyát internálását követően, 1847-ben Wimmer többször is felkereste a császárvárosban.²⁶ A főhercegnő és a felsőlövői lelkész – bár előbbi 1847 áprilisa és 1848 júniusa kötött négy alkalommal is megfordult Budán²⁷ – a bécsi látogatásokat követően többé ugyan már nem találkoztak, de levelezés révén – mai ismereteink szerint – 1851-ig biztosan kapcsolatban maradtak egymással.²⁸

²⁵ Oehler, 2003. 75. p.; Payr, 1908. 14-15. p.; Payr, 1929. 325. p. Érdekességként jegyezzük meg, hogy Oehler 2000 forint, Payr pedig a korábbi munkájában több mint 2000 forint, a későbbiben pedig 2500 forint összegű adományt említ.

²⁶ Payr, 1908. 24-26. p.; Payr, 1929. 325. p.; Zimmermann, 1941. 171. p.

²⁷ Oehler, 2003. 102-103., 106. p.; Payr, 1908. 28-29. p.

²⁸ Payr, 1908. 30. p.; Payr, 1929. 326-333. p.; Zimmermann, 1941. 171., 180. p.

af. 29/841.

Lieber Herrn Wimmer,
 Quas Bücking's erst mich
 Gern sicca Gailau's
 für zu pfücken. Muth
 den überigen Geyorden Tamen
 ne bis für lobb, a die, wam
 für mich ne für zu pfücken,
 und Tamen's yist Zeit für
 Gern im ne mich Tullig
 für Tamen, für an die
 Muth für, lobb die die
 Tula mich für, mich für
 Gern Gern der Gern
 Gern für mich für. Er
 Gern an Gern, w
 Muth für, w
 mich Tamen für für
 mich Tamen ne Tamen
 für mich Gern. die

Részlet Mária Dorottya főhercegnő Budán, 1841. június 29-én Wimmer Gottlieb Ágostonhoz írt leveléből
(BLA NW BaGAW)

A FORRÁSOK²⁹

1.

Buda, 1841. június 29.

MÁRIA DOROTTYA
FŐHERCEGNŐ LEVELE
WIMMER GOTTLIEB ÁGOSTONHOZ

Buda, 1841. június 29.

Kedves, drága Wimmer!

Széchenyi³⁰ gróf megkért, hogy küldjek vele Önnek néhány sort. A többi céllal együtt, amelyeknek ő ez idáig élt, és amelyek, ha önmagukban jók is, mégis sok időt rabolnak el attól, hogy üdvösségünkre gondoljunk, ő az igazságot kereste. Ne engedje el ezt a lelket, csak az Úr adjon Önnek erőt, hogy felrázza Őt! Ő kétségektől és kísértésektől szenved, és sohasem tudott találni senkit, akivel azokról beszélhetett volna. Évente két vagy egy alkalommal, amikor eljön hozzám, mindig erről a gyötrelmről beszél. Remélem, mivel ő magá kezdett Önről beszélni, Ön fel fog nőni hozzá. Isten adja, hogy ő ezt őszintén gondolja! Kívánok Önnek sok spirituális bölcsességet!

Megtarthatom a „Neff” példányát? Mikor érkeznek Richter házi bibliái?

Tépje össze ezt a levelet, mert egy nevet tartalmaz!

Ó, mire lenne ő képes, ha egy szellem lenne!

M[ária] D[orottya]

Ő szereti Angliát és minden nagyszerű dolgot. Mondtam neki, hogy Ön is szereti Angliát. Ő sokat tudott Önről.

Eredeti, sajátkezű tisztázat.
BLA NW Briefe an Gottlieb August Wimmer
(Wimmer Gottlieb Ágostonnak írt levelek)
(továbbiakban: BaGAW).

2.

Alcsút, 1841. augusztus 29.

MÁRIA DOROTTYA
FŐHERCEGNŐ LEVELE
WIMMER GOTTLIEB ÁGOSTONHOZ

Alcsút, 1841. augusztus 29.

Kedves, drága testvér az Úrban!

Mivel Ön ezekben a napokban Pestre érkezik, sietek Önt megkérni: ígéretének megfelelően, jöjjön ide! Szerdán, szeptember 1^{én} jövök Budára, de csak délig maradok. Amennyiben az Ön számára délelőtt lehetséges, úgy látogasson meg! Reggel 8 órakor érkezem meg. Nagyon örülök olyasvalakit látni, akinek erős a hite. Ő, ezt teszi a szükség! Naponta este együtt imádkozom összes asszonyommal.

M[ária] D[orottya]

[A külzeten:]

Wimmer lelkész úrnak

PestenWürzler³¹ városi patikus úrnál leadandó.

Eredeti, sajátkezű tisztázat.
BLA NW BaGAW.

²⁹ A két levél lefordított szövegét a mai központosítási gyakorlathoz igazodva adjuk közre. A rövidítési jeleket feloldottuk, és a szükségessé vált szókiegészítéseket elvégeztük, ám – miután ezeknek nincs különösebb jelentőségük – azokat nem tettük szögletes zárójelbe, a levélek írójának monogramjait kivéve. Az első levélben a levélíró két szót aláhúzással nyomtatékosított, amely megkülönböztetést a szövegben meghagyunk.

³⁰ A „legnagyobb magyar” vezetékneve itt tévesen szerepel, mivel azt a gróf – eltérően édesapjától, Széchenyi Ferenctől (1754–1820) – „Széchenyi”-nek írta.

³¹ A név helyesen Würtzler. Az 1688 óta működő gyógyszerár Pest belvárosi részében, az egykori Városház tér és a Kígyó utca sarkán, a mai Haris köz területén állt. A pozsonyi születésű és evangélikus vallású Würtzler Vilmos a bécsi egyetem elvégzése után előbb Sopronban, majd Bécsben dolgozott, és 1838-ban vásárolta meg a pesti Szentháromságához Gyógyszertárat, amelynek 1853-ig volt a tulajdonosa. Würtzler életére Budapest Főváros Levéltárában őrzött, csekély mennyiségű iratanyagá mellett lásd: *Hidvégi Violetta: Egy elfelejtett pesti gyógyszerész.* = Magyar Nemzet, 1982. jún. 16. 8. p.